

Bismillohir Rohmanir Rohiyim

O‘ZBEK MODERN SHE’RIYATI: FAXRIYOR SHE’RIYATINI QIYOSIY O‘RGANISH

II kurs 202-guruh talabasi **Nurmamatova Pokiza**

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent Davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti OTA fakulteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek modern she‘riyatining taraqqiyoti, bu davr she‘riyatining o‘ziga xos jihatlari haqida ma‘lumotlar berilgan. Nazariy fikrlar doirasida Faxriyor she‘riyati tahlil qilinib, Cho‘lpon she‘riyati bilan qiyosan o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: modern, lirika, estetika, peyzaj, dekadent, taassurot, ramz, tahlil, talqin, munosabat, poetik olam.

Annotation: This article provides information about the development of modern Uzbek poetry, the peculiarities of the poetry of this period. Within the framework of theoretical ideas, Fakhriyor's poetry is analyzed and compared with Cho'lpon's poetry.

Keywords: modern, lyric, aesthetics, landscape, decadent, impression, symbol, analysis, interpretation, attitude, poetic world

Kirish. XIX asr ikkinchi yarmi XX asr adabiyotiga yangicha ruh, yangicha ohang olib kirgan, hayot va zamoni yangicha falsafiy idrok qilish asosi bo‘lgan modernizm oqimi kirib keldi. Modernizm (fransuzcha –moderne eng yangi, zamonaviy) yoki dekadentlik(fransuzcha tushkunlik, ma‘naviy tanazzul) (ayrim manbalarda avangardizm atamasi bilan ham beriladi) XIX asr oxiri XX asr boshlarida Fransiyada ommalashgan termin, san‘at va adabiyotda dekadentdan keyin maydonga chiqqan norealistik oqimlarning umumiy nomi sifatida tushuniladi³³. Modernizm tushunchasi XIX asr oxirida yemirilib borayotgan ratsionalistik oqimning intihosi sifatida yuzaga kelib, hayot va zamoni yangicha falsafiy idrok etish, shuningdek, kelajakka tashvish va ishonchsizlik nigohi bilan boqish, oxir zamoni his qilish bilan bog‘liq “fin de siecle” - asr oxiri tushunchasi³⁴ga nisbatan yuzaga kelgan holatga tushkun (dekadens) munosabat bildirish orqali yuzaga kelgan deb qaraladi. Xo‘sh modernizm o‘zbek adabiyotiga qachon va qay tarzda kirib kelgan? Uning o‘zbek adabiyotidagi yorqin namoyondalari kimlar? Modernizm oqimi o‘zbek adabiyotiga XX asrning 20-yillaridan kirib kelganligi

³³ <http://quronov.narod.ru/mod.html>

³⁴ Xolova M. O‘zbek modern she‘riyati: tarixi va nazariyasi. Monografiya. Toshkent, “Navro‘z” nashriyoti DUK. 2018. – 7.b

ma'lum. Xususan, ma'rifatparvar ijodkorlarimizdan Abdurauf Fitrat va Cho'lpon ijodiga nazar tashlaydigan bo'lsak, ularning ko'plab she'rlarida eski ohanglardan qochish, yangilik ruhi yaqqol sezilib turadi. Shoirlarimiz tomonidan ushbu yo'nalishga xos va mos tushadigan she'rlarning yaratilishi, keyinchalik esa sho'ro proletariati tazyiqi ostida modernizm va shu kabi yangi oqimlar sotsrealizm tomonidan siqib chiqarila boshlagan. Xususan, Cho'lponning ushbu she'ri an'anaviy aruz ohanglariga ko'nikkan quloqlarga "yangicha" eshitiladi va uning she'rlaridagi boshqa ohanglarga o'xshamas ifodalar yaqqol ko'zga tashlanadi:

"Xayol, xayol...

Yolg'iz xayol go'zaldir.

Haqiqatning ko'zlaridan qo'rqaman,

Xayoldagi yulduzlarkim amaldir,

Olovimni alar uchun yoqaman.

Go'zal xayol, kel boshimda gul o'ynat,

Manim istak-tilagimni erkalat"

Mazkur misralarda na qolib, na qofiya, na bo'g'inlarning tartibiga amal qilingan. Misralarda qa'bning qirg'oq buzari mavjlari aks etgan. Cho'lpon she'rlarida yangilik (novatorlik) ifodasi uning ruhiyati, xayoloti va badiiy tasvir vositalari orqali she'rlariga singdirilgani o'z in'ikosini topgan.

XX asr boshlarida Cho'lpon va Fitrat tom ma'nodagi yangi ohanglarga ega o'zbek modern she'riyati poydevorini qo'ygan, keyinchalik Oybek va asr o'rtalarida Asqad Muxtor ham modern she'riyatida yangi sahifa ochgan ijodkorlar sifatida qaraladi.

XX asr oxirlarida novatorlik yana bir pog'onaga ko'tarildi va o'zgacha ohang kashf eta bordi. Modernizm muayyan syujet va mavzularga mayl uyg'otadi, deyishadi. Bular –urush, o'lim, sevgi, hijron kabi mavzularning tabiat va ruhiyat bilan uyg'unlashib ketishi orqali ko'zga tashlanadi. Bu mavzu syujetlar gammasining ifodasini ushbu davrda ijod qilgan va ayni damda ijod qilayotgan Rauf Parfi, Faxriyor, Abduvali Qutbiddin, Aziz Said, Bahrom Ro'zimhammad va hozirgi yosh ijodkorlardan Jontemir Jondor ijodida ko'rishimiz mumkin.

Novatorlik har doim ham yangilik kashf etish emasligi, u boshqa an'analarni takrorlamasdan, boshqa yo'nalishga o'xshash bo'lmasligi bizga ma'lum. Ijodkorlar ham bir-birlarini takrorlamaydigan, o'z ohanglariga ega bo'lgan Yaratganning kashfi ekanligiga yana bir karra imon keltiramiz.

Har bir oshiq qalb muhabbatni yangilaydi, deyishadi. Har bir ijodkor Adabiyot atalmish fusunkor, sirli, sehrli, o'xshashi va cheki yo'q olamga o'z qalbi bilan kirib keladi, uni o'zicha yangilaydi, deydi Abduqayum Yo'ldoshev.

Darhaqiqat, har bir ijodkor o'z yo'liga, o'z ovozigiga, mahoratiga ega bo'lib, yangiliklar yarata bilishi, hech kim ayta olmagan gaplarini o'z asarlarida baralla ayta olishi uning ijoddagi mahoratidan ko'rinadi. O'zbek modern she'riyatidagi ana shunday mahoratli shoirlardan biri Faxriyordir. She'rlari orqali ruhiyati va xayoloti ifodasini go'zal bo'yoqlarga o'rab o'quvchilarga taqdim eta olgan ijodkor novatorlikni ham yangicha uslub bilan boyita oldi, xususan, barmoq vazni va modernni birlashtirgan holatda o'lmas she'rlar yarata oldi. Ijodkorning quyidagi she'riga qaraydigan bo'lsak:

Daraxtlar uzlatgir bog'lar,
Adirlarda yashil izdihom.
Yuraklarda ishqalar dog'lar,
Musibatlar arir - kuz degan³⁵...

bu yerda ijodkor real hayotni, o'z ruhiyatiga aloqador tuyg'ularni tabiat lirikasi qatlariga singdira olishi bilan bir qatorda uni muayyan qolip(vazn)ga sola

olayotganligi, bu yerda ham shakl ham mazmun mushtarakligini ta'minlagani bilan e'tirofqa sazovor. Shuningdek, she'r tahlilida shoirning so'z qo'llash mahorati ham nihotda go'zal. Fasllar tasviri orqali inson qalb kechinmasi tasviri ham ifodalanishi zamonaviy she'riyat mezonlaridan biri ekanligidan dalolat.

“She'riyat individual-hissiy kechinmaning ifodasi, ya'ni his-tuyg'u qo'zg'atadigan estetik mavjudlik”³⁶ sifatida qarasaq, shoir she'rlarida estetik pafos, estetik ruh yaqqol sezilib turadi. Estetika insonning hayotdagi go'zallikni his qilishi uni insonda tarbiyalay olishi va uning ruhiyatiga singdira olishi vazifalarini bajaradi, albatta. Xususan, ijodkorning she'rlari orqali o'quvchi estetik go'zallikni his qila oladi, xususan, shoirning:

Hayot, sen sharobsan,
maysan bir suzim,
Yigirma to'rt yilki
to'ymadim, ayo.
Yurar may ichinda
G'ussalar yuzib,
Soqiyo, aysh qayon,
uqubat qayon...³⁷

³⁵ Faxriyor. Dardning shakli. She'rlar. T.: “Yozuvchi” nashriyoti, 1997. -24.b

³⁶ Xolova M. O'zbek modern she'riyati: tarixi va nazariyasi. Monografiya. Toshkent, “Navro'z” nashriyoti DUK. 2018.

³⁷ Faxriyor. Ayolg'u. She'rlar va dostonlar. T.: “Sharq”, 2000. – 8.b.

she'rida hayotni sharobga o'xshatgan (bunday o'xshatish G'afur G'ulomning "Vaqt" she'rida ham mavjud) ijodkor ushbu mayning ichida g'ussa-yu g'amlar suzib yurgani hamono bu mayga to'ymagani, uning yosh qalbi (she'r shoirning 24 yoshligida yozilgan ekan) hayotga juda chanqoq ekanligi go'zal estetik vositalar orqali bizga yetkazib berilgan.

Modernistik she'riyatda lirik kechinmaning ifodalanishi, tasviriy vositalarning individual obrazga aylanishi obraz, metafora, ramz, mif, qarama-qarshi ketma-ketligining natijasi, aniqrog'i ularga sayqal berilishining samarasi sifatida yuzaga chiqadi, deyiladi. Ko'pincha proza(she'riyat)da peyzaj tasviri ijodkorning ruhiy kechinmalari bilan uyg'un holatda tasvirlanadi deb qaraladi. Xususan, peyzaj atamasi- (fr-paysage- mamlakat joy so'zlaridan olingan) peyzaj. Badiiy asarda aks ettirilgan joy, tabiat tasviri bo'lib, u yozuvchining metodi va uslubi bilan bog'liq holda turlicha vazifalarni o'taydi. Ko'plab romantik ijodkorlarning asarlarida jo'shqin tabiat tasviri ko'proq o'rin egallab bu tasvirlar personajlarning intilishlariga jo'shqin, ko'tarinki kayfiyatlariga mos tarzda beriladi, lirik peyzaj esa lirik qahramondagi kayfiyatni ifodalovchi muhim vositadir³⁸ 6. Ko'p hollarda, kuz yoki yomg'ir tasviri inson ruhiyatini, uning dardlarini, qayg'u-hasratlarini aks ettiradigan timsol yoki ramz sifatida qaraladi. Alalxusus, "Qissasi Rabg'uziy" da naql etilishicha, odamzod loyi qirq yil yomg'ir bilan to'yintiriladi, ana shu qirq yilning o'ttiz to'qqiz yili qazg'u(qayg'u) yomg'iri edi. Xususan,

Men – yo'qsil oshiq
Yengil qilib kiyaman dilni
kuzning salqin havolarida,
yomg'irli kunlarida.

Yurak tomi o'pirilib qolgan eski uy kabi
vayrondir
Uning devorlari
shamoldan asrashi mumkin umidni,
biroq yomg'ir atrofdan emas,
ko'kdan yog'ar...

she'rida yomg'ir, kuzning ezgin havosi orqali ijodkor ruhining naqadar tabiat manzarasiga yaqinligi, binobarin uning kayfiyati tabiatdagi har bir predmetga qarishiq tarzda namoyon bo'layotganiga guvoh bo'lamiz. Hali aytib o'tganimizdek tabiat bilan inson ruhiyatidagi aloqadorlik, tabiat

³⁸ Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha lug'ati U.Xatamov. B. Sarimsoqov –Toshkent. "O'qituvchi" 1979.- 229 b.

hodisalari va inson kayfiyatini uyg'unlashtirib yuborish tasviri ko'plab ijodkorlarimiz ijodida uchraydi, masalan, R.Parfi:

Yomg'ir yog'ar shig'alab yog'ar
Ham qayg'umga, ham quvonchimga
yoki Aziz Saidning:
Ikkimizning qo'llarimizga
Yog'ar edi bahor yomg'iri,
Shamol har kun terib keltirar
Titrog'imiz siniqlarini –

kabi she'rlar yaqqol yuqoridagi fikrlarimizni tom ma'nodagi ifodasi desak, yanglishmaymiz.

Zamonaviy she'riyat o'zining sarhad bilmas ifodasi bilan, inson qalb kechinmalarining tizginsiz kengliklari bilan ham an'anaviy she'riyatdan farq qiladi. Modern she'riyat vakillari o'z ijodiy na'munalari bilan an'alarimizni yangicha ko'rinishda ifodalaganligi tahsinga sazovor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha lug'ati U.Xatamov. B. Sarimsoqov –Toshkent. "O'qituvchi" 1979, 365 b.
2. Xolova M. o'zbek modern she'riyati: tarixi va nazariyasi. Monografiya. Toshkent, "Navro'z" nashriyoti DUK. 2018 yil, 116 b.
3. Faxriyor. Ayolg'u. She'rlar va dostonlar. T.: "Sharq", 2000. – 256 b.
4. Faxriyor. Dardning shakli. She'rlar. T.: "Yozuvchi" nashriyoti, 1997.
5. <http://quronov.narod.ru/mod.html>